

náltak. A személyes és a bölcséleti líra olyan élvezhető és „krokronon átnyúló”⁴ egyensúlyát teremti meg, ami méltán teszi Rakovszkyt a kortárs költészet egyik legfontosabb alkotójává. Az *Időmérték-sorozat* számos kérdést vet fel a válogatás koncepciójával kapcsolatban, a *Történekek* azonban kétséget kizáróan méltó helye van az „időtálló, mértékadó verseskötetek” sorában.

TINKÓ Máté

Tudatom, testem, Időm

(Fecske Csaba: *Kiűzetés — Válogatott és új versek, Magyar Napló, 2017*)

Ahogy arra a fülszöveg is rávilágít, *Kiűzetés* című, 2017-ben megjelent gyűjteményes kötetébe Fecske Csaba költő az immár negyven éve íródo életmű legutóbbi húsz évéből válogatott versszövegeket, kronologikus sorrendben, összesen nyolc korábbi könyvből, illetve az elmúlt évek terméséből — amely kézenfekvő módon az *Új versek* cikluscímet kapta — jó érzékkel szemezgetve. Ez darabszámra összesen százkilencvennégy különálló szöveget jelent több mint kétszázötven oldalon, és recenzens legyen a talpán, aki egy ekkora anyagot képes átfogóan tárgyalni. Ugyanakkor a Fecske-versuniverzum főbb tendenciáinak analizésére születtek már előzetes kísérletek, elég, ha Szepes Erika¹ vagy Jánosi Zoltán² részletekbe bocsátkozó kritikáit említjük. A kötetben először itt közölt textusokat ezért érdemes a korábbi elemzések értelmezési keretéből kiindulva tárgyalni.

Mindenekelőtt a versbeszélői szubjektum kirajzolhatósága, transzparenciája, identitásának körvonalazhatósága a lényegi aspektusa e szövegeknek: a hatvanadik életévébe lépő, majd e kort elhagyó költő merengő alakja, resignált hangvételű retorikai pozíciója alapvetően meghatározza és irányítja az olvasás fókuszát. Ehhez az a preconcepció társul, hogy a világ megismerése e versekben egy antropocentrikus tudatot feltételez, olyan gondolkodó ágenst, aki észleli, rögzíti és struktúrába rendezi a körülötte zajló történéseket.³

¹ Lásd: SZEPES Erika: *Triptichon az időről, az emlékezésről és az önmeghatározásról (Fecske Csaba három kötetéről)* = SZEPES Erika: *Polifónia: esszék és elemzések*, Napkút Kiadó, Budapest, 2015, 73–88.

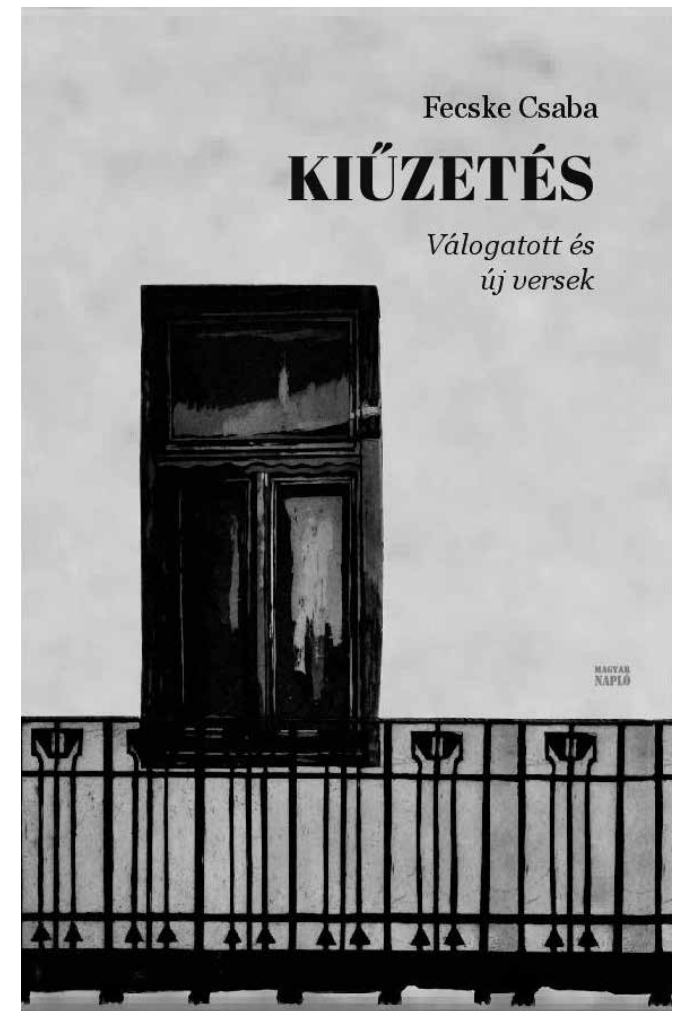
² JÁNOSI Zoltán: *„Szemrészbe szorult csillag”: Fecske Csaba költészete* = JÁNOSI Zoltán: *Kutyák a babakocsiban*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2015, 163–169.

³ Ezzel az értelmezéssel rokonítható Bedecs László Fecske Csaba *Első életem* című kötetéhez írott kritikájával: „Különösen jellemző erre a nagyon izgalmas szemléletre a »nem az idő múlik ők múlnak el« (*Ők múlnak el*) sor, mely végül is azt az evidenciát mondja újra, hogy az idő örök, azaz akkor is lesz, amikor mi már nem leszünk, de ez azt is jelenti, hogy csak velünk, a mi életünk lepergésével múlik. Mi mérjük és számoljuk, ahogy számoljuk azt is, mennyi van még hátra: mennyi van még a nem halogatható halálig?” BEDECES László: *Mennyivel könnyebb volna. (Fecske Csaba: Első életem)*, Bárka Online, 2007/2, 122–125; elérhető: <http://www.barkaonline.hu/kritika/176-mennyivel-kebb-volna>.

⁴ TÖZSÉR, I. m., 1992.

A versek filozófiai hangoltsága és gondolati mélysége a központozás nélküli formakísérletek szemantikai polivalenciája és a sortörések következtében burjánzó olvasati alternatívák lüktető szimultaneitása mellett döntően a verseknek azon konstitutív jellegéből fakad, miszerint a test–lélek-dichotómiát Fecske nem úgy próbálja föloldani, hogy kijelöl egy hierarchiát közöttük, hanem összefüggésrendszerbe állítja a személyiség e két szubsztanciáját anélkül, hogy túlterhelné bölcsélettel a gazdagon áradó lírai képeket. A versek rétegzettségét tovább bővíti, hogy a felsőbb instanciaként megjelenő Idő az emberi organizmuson, valamint annak ontológiai státuszán és korlátozottságán egyszerre kívül és belül helyezkedik el, egyfajta liminális pozíciót birtokol, amelyhez térmetaforákon keresztül férünk hozzá: „tudatom pókhálóján mindjárt fönnakad / ez a szemtelen légy a pillanat”. (*Az este közelít*, 229) Noha joggal veti fel a kritikai diskurzus köteteken átívelően a temporalitás szubsztanciális szerepét — Szepes Erika a khronosznak és a kairosznak mint az időbeliség két formájának a Fecske-életműre való alkalmazhatóságát a lehető legaprólékosabban tárgyalja, azaz kísérletet tesz a szabályosan keretezett, mérhető idő, illetve a transzcendens minőséggel rendelkező, alkalmas, megfelelő pillanat dichotómiájának következetes analizésére —, de az idő észleléséhez arra az entitásra is szükség van, amelyet mai tudásunkkal az emberi elmén és annak kognitív képességén értünk, és amely mentális tevékenysége által — működési zavara esetén diszfunkcionálisan — szűri ki és dolgozza fel a külvilágból érkező ingereket. A versbeszélő szenilitással küszködő édesanyjáról írt megrázó sorai is ezt igazolják vissza: voltaképpen kihullik az ő személyes érzékeléséből az idő tapasztalata, hiszen kiiktatásra kerül az a médium, amely e tapasztalatot közvetíthetné. Ugyanakkor a diszfunkció közvetíthetővé válik, adott esetben egy hasonlat formájában, egy külső ágens (a költő) nyelvi leleménye által: „mint a bográcsban bugyborékoló gulyásba dobott / csipetnyi só tűntünk el meszesedő agyában riadtan / tekintgetett szét tán a biztos pontot kereste amiben / megkapaszkodhatna de nem találta a fogódzót nem tudta / hol van nem érzékelt csak mi tudtuk hogy el van veszve”. (*Szemüveg*, 245) A tudat primordiális szerepe fejeződik ki a mentális folyamat által világra hívott „nemlétezőm” színrevitelében is a *Mi lesz veled* című opuszban, ahol egy elképzelt, de valóságos léttel nem rendelkező gyermek elevenedik meg az alkotói fantázia révén, a verszárlat ezt a nemlételet egészen a tragédiáig — az imaginárius lét bizonytalanságáig — fokozza: „hová leszel ha az én agyam is kivet magából”. (*Mi lesz veled*, 235)

A szövegkorpusz újabb affirmatív gesztusa, hogy amiként az emberi elme önmaga elhasználódásától és az idő megtestesülésétől, extenziójától kerül a diszfunkció állapotába, vele analóg módon kell tekintenünk a testre is, amely belülről emésztődik fel, a repetitív tevékenységek folyamatában: „mint rozsdá a vasat eszi a mész a csontot”. (*Az este közelít*, 228) A kopás, koptatás, ropogás konkrétan a fizikai létben és annak különböző metonimikus viszonylataiban fejeződik ki: érinti a térd, a csont, a haj, a fog felületeit, de meg tud kopni egy egész emberi alak is:

„eltemette sorban szeretteit megkopott férjét”. (*Jubarfák*, 252) Az anatómiai test romlásának eszkalálódása az embert Istenhez közelíti, noha Fecske ebben sem valamiféle vigasztaló feloldozás lehetőségét látja, inkább e korreláció könyörtelen logikájával, kiszolgáltatottságával szembesít, és ennek a felismerésében a szójátékok sem lehetnek könnyedek, a fohász regiszterében szólnak: „holnap már föltálatatok az Úr asztalán / minél több mindent koptattam el / annál türelmetlenebbül kopogtat [...] Istenem érdes Istenem hát ez vagyok én”. (*Az este közelít*, 228 — kiemelés: T. M.) Megint máshol Fecske a pusztulás folyamatának procedurális jellegét, fokozatosságát emeli ki, és egymásra rezonáltatva vizsgálja tudat, test és idő lehetséges kölcsönhatásait: „az is vagyok idegen az idő bemeszelte / az emlékezetét méltatlankodva nézem / ezt a végképp elhasznált testet / szinte a szemem láttára hordták szét a / gondatlan évek”. (*Az utolsó stáció*, 237)

A test szimptomáiból asszociált öregségtapasztalatnak nem pusztán a saját identitást meghatározó ereje van, hanem a szemlélődő egyént képes egy tágabb értelemben vett történeti tudattal is szembesíteni, egy mikroközösség tragédiája — példának

okáért egy jóbarát tragikus halála, az ebből fakadó veszteségérzet — egy makróközösségre, akár magára az értelmiségi létre és hagyományra vonatkozó sorskérdéseket is indukálhat: „no de kedves Jóska kész lehet-e valaha a világ / hiszen mindegyre kicsorbul most is hiába próbálgatom / visszailleszteni a letört darabot hiába minden hiába készültél / József Attila és Jeszenyin után Nagy Lászlót is megidézni / vízbe fojtott kismacsckaként sodródik a remény / létünk mocskos kanálisán hiába”. (*Rekviem egy barátért*, 231) Ekképp válnak az intertextuális utalások és a megidézett kultikus irodalmi karakterek egy privát univerzum autentikus rész(let)évé.

Fecske Csaba önéletrajzának ismeretében nyilvánvaló, hogy a szerző két legfontosabb tájékozódási pontja Szögliget és Miskolc, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei falu és város színterei. Ezek a lokális determinánsok aztán a versek közegében mindegyre eloldódnak önnön referencialitásuktól, és gazdag, a szürrealitásba hajló vizualitás megkonstruálásában válnak alkotóelemmé, példának okáért a már citált *Rekviem egy barátért* című vers, mely nyilvánvalóan Nagy László grandiózus *Menyegzőjére* alludál: „a Kék huszonegyesben vagy a Kós-házban / arccal az Óperenciás tengernek állunk majd csont-sikolyban / a tengert utánzó táncosok közt szárnyaszegetten”. (231) Még figyelemreméltóbb szövegesemény, amikor a versbeszélő önnön démiurgoszi szerepével visszaélve bátorkodik kisajátítani a referenciális tér észlelhetőségét, és mindezt az aktivitást továbbárnyalja, hogy a távollévő, már elhunyt, de közvetetten a versben megidézett személy is világtérrel, -befolyásoló szerepbe helyeződik az emlékezetmunka folyamán: „elhozta az ősz a Gagarin utcából minek már ott / többé már úgysem megyek minek is mennék / elvitted magaddal a lehetetlen színű házat a botoddal”. (231)

További izgalmas szervezőelvként mutatkozik a hálózatosság, a transz-textualitás, annak különböző szintjei a Fecske-életművön belül. Például egy korábbi kötetben fel-felbukkanó karakter szcenírozása alkalmas eszköz a reflexióra, hogy miképpen változik a szerző attitűdje, milyen módon helyeződnek át az évek során a lírai beszélő gondolati-világnézeti hangsúlyai. Aki a *Kalauznő* című erotikus vers vérbő jelenetének kitüntetett-kiszolgáltatott figurája, az új versek között már egy korántsem magától értetődő, ambivalens nosztalgiát szimbolizáló szubjektum: „zörögnek a hajnali város első villamosai / az egyikén egy itt felejtett év mosolygós / kalauznője kezében csillogó lyukasztó / zötyögünk át a városon az obligát // kérdésként heverő Széchenyi utcán válasz / nélkül ő már ha él se létezik a menetjegy is / érvénytelen még a csilingelés is az / a kirakatok üvegét bezúzta a félhomály”. (*Anélkül hogy tudnám*, 233) Más helyütt az idős Ella/E. néni karaktere lesz az, aki fiatalabb családtagjainak tragikusan korai elvesztésével az „időben rend van” szentencia cáfolatát adja: a *Távozás* és a *Juharfák* versei a gyász(logika) mentén hoznak létre egyfajta kontinuitást.

Fontos dilemma, hogy a civilizatórikus kihívásokkal együtt haladni képtelen idős emberek számára miképpen vész el a jelenlét, a világhoz való hozzáférés lehetősége. A di-

gitális forradalomként is aposztrofált technikai-információs korszakváltás generálta kérdések az új évezred küszöbén a Fecske-életművet sem hagyják érintetlenül, noha nála épp attól válik komplexsége ennek megjelenítése, hogy olykor ironikus, ám mindvégig távolságtartó módon viszonyul a szerző az elektronikus szerkezetek mindennapi használatához: „bekapcsolom a számítógépet / jönnek éhgyomorral az imélek / reklámok és hirdetések szerint / amennyit megveszek annyit érek”. (*Téli reggel*, 250) Talán még izgalmasabb a telefon mint auditív ingerek küldésére és fogadására képes médium ábrázolása, a készülék használata során az emberi test és a tudat egyaránt bevonódik a kommunikációs aktusba, míg a poétikai játékoság és a materiális idegenség is érvényre jut a versjelenetben: „mint ha idegen nyelvet úgy töröm / az életet csörög a telefon / a hang kedélyem gyúrt szövetébe / véletlen durvasággal gyorsan egy / oda nem illő szálal befele”. (*Téli reggel*, 250) Az egyik legérdekfeszítőbb kérdésnek tartom, hogy ennek, a Fecskenél egyelőre szórványosan jelentkező tematikának lesz-e koncepciózus bővülése a továbbiakban.

A kötetet záró *Dávid király könyörgése* méltán aspirál a magnum opus titulusra, amely a már taglalt tudat-, test- és időproblematikát a bibliai kontextus előtérbe helyezésével az életmű egészét érintő transz-textuális keretbe foglalja, melyet tovább bővít és árnyal a felütésül szolgáló Rilke-mottó (*az Abiság* című versből vett idézet) intertextuális gesztusa. A zsidó-keresztény kultúra exegézisének igénye Fecskenél főként ószövetségi parafrázisokat hív elő, ezekben a szövegekörpuszokban a brutális isteni törvénnyel szembenező ember hanyatlásának irreverzibilis tapasztalata a végső bukás felé közelít. A *Kiűzetés* kötet cím is e textusok nyomán értelmeződhet (Lót és lányai, Hiszkija éneke, Dávid, Ábrahám, Zsuzsanna és a vének, Mózes, Jób éneke), melyek az emberi kiszolgáltatottsággal szemben az Idő mindenhatóságát és intaktságát sugalmazzák (= az Idő válik Törvénnyé), és a kritika által gyakran emlegetett panteisztikus gondolkört is ebbe a kultúrtörténetileg determinált rendszerbe tudja a szerző bele- és hozzáfűzni: „ritkás ősz hajam úszik a szélben / mintha az idő szele mozgatná hitvány üstököm / mintha az idő mely nem siet nem késik / mindenben ott van a fák égvyűriiben / a kő mozdulatlanágában alvó gyermek mosolyában / az agg folyton könnyező mindent eltorzító szemében / a halott megkövült vonásaiban”. (255)

Egy kiemelkedő költői életmű nagy teljesítménye ez a kötet, amely kaleidoszkópként mutatja fel a kritika által kijelölt irányokat, de nem zárkózik el — lásd: a medialitás szerepe a tudat, a test és az idő vonatkozásában — a kísérteties szubjektumon túlmutatató lehetőségeitől sem.

SZOLCSÁNYI Ákos

Egy megbízható antifuturista

(Mohácsi Balázs: *Hungária út, hazafelé*, Jelenkor, 2018)

„*Lassúváros-kiáltvány*”, olvasható a *Hungária út, hazafelé* című kötet alcíme. Zavarba ejtő bemutatkozás: a kötet egyéb szövegeit egyből a kiáltvány alá rendelné, így mintegy számon kérhetővé téve magát? A szóösszetétel helyétől függetlenül is felhívja magára a figyelmet, egy kiáltvány képzete nehezen fér össze a lassúsággal. Az így előállt heterogenitás adja meg Mohácsi Balázs kötetének alaphangját, a szintézis, a szétíratás vagy a békés egymás mellett élés érdekfeszítő lehetőségét egyaránt fenntartva.

A kötet később sem dönt az olvasó helyett, ahogy a könyv egészére vonatkozó mottók is egymással vitatkozó, ha nem is közvetlenül ellentétes mondatokból állnak. Megjegyzendő, hogy tétel és megvalósulás korántsem szimmetrikus viszonyban állnak: a hetvenhárom oldalas kötetben a 18. és a 25. oldal között található a prózai-elméleti szövegeket, nagyjából a napilapok szerkezetéből ismert „valahol belül” helyén; nyelvezetük mindvégig nyitott az aktuálpolitikai térben is működő parodisztikus olvasatra: „költeményépítés” (18), „örömös mosoly” (20), „same in english. Tolmácsot kérek” (22), éppúgy, ahogy Pollágh Péter Ady-reminiscenciáira: „náthás rossz[at]” (20), „él és rekedt és hogy erős és ravasz” (23), de kellő tiszteletlenséggel akár Laár András szavaló orgánumát is oda lehet képzelni a fent említett mosoly bomlásának mikéntje mögé: „nem mint rohanó utcákon cipőfűző, hanem mint ajándékmási vagy első virág a tavaly ültetett cseresznyefán”. (20)

Annál is komolyabb fejtörést kelt ez a saját kontextusát erősen egyúttal idézőjelek közé is író betét, mert a kötet többi része igen meggyőzően lát ki az irodalomból.¹ Az elmúlt évek egyik nyomasztó nyelvi eredménye a köz- és magánbeszédben párhuzamosan elharapódzó polarizáló hajlam, helyesre-helytelenre egyszerűsítés — amivel szemben Mohácsi kötetében sorra lepleződnek le az egymást látszólag kölcsönösen kizáró dichotómiák. „[M]it is lát az én / szemem azt mondtam semmi különöst / aztán azt mondtam mindent” (36): elsőre a minden vs. semmi közhelye tűnik fel, de a mondat maga nem zárja ki, hogy a *minden* és a *semmi különös* ugyanarra vonatkozzon. „[N]em vagyok már / leírható plasztikus szép hasonlatokkal / szétestem mint egy vastaps” (63): közvetettebb eljárás, amelyben a nyelvi viselkedés kérdőjelezi meg az állítást — de a

szöveg újra csak ellenáll a paradoxon kísértésének, hiszen a hasonlat nem a beszélőt, hanem a vele történt szététesést írja le. Amikor a szónoki helyzet biblikus dimenziókba emeli a tétet: „szükség most már változásra van” (65), a zárlat nem visszavon vagy hangsúlyoz, hanem a részvétel döntés általi megelőzöttségére hívja fel a figyelmet egyetlen szóban: „rend, vajon, mikor lesz végre itt? / énekelhessük, hogy »minden rendbe’ van«. / zöld nyugalomba, elvagyunk máshová. / inkább akkor hagyjuk el a várost”, minthogy az *akkor* szó logikai és időhatározói funkciójában egyaránt érthető.

Ugyanakkor a város el (nem) hagyása és az evangéliumi újjászületés követelménye a fenti módon egymás mellé rendelve példázza a kötet földrajzi terének a kötet alcímétől a hátlapig

¹ Jelezném, lehet, hogy bennem van a baj, legalábbis hasonlóan értetlenül fogadtam Fekete Richárd *Bányaidő* című remek kötetének nemzedéképítést ambicionáló vonásait, l. SZOLCSÁNYI Ákos: *A múltnak aknája*, Műút, 2015052, 77–79; elérhető: <http://www.muut.hu/archivum/15251>.